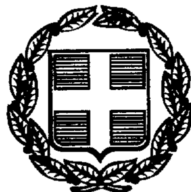

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ — Αρ. Φύλλου 344

13 Απριλίου 1999

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθ.Γ2/1091

Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις του εδαφ. Γ' της παρ. 11 του άρθρου 5 και του εδ. δ' της παρ. 9 του άρθρου 8 του Ν. 1566/85. Όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 7 του Ν. 2525/97

2. Την εισήγηση του παιδαγωγικού Ινστιτούτου, όπως αυτή διατυπώθηκε στην με αριθμ. 14/1998 πράξη του τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

3. Τις διατάξεις του άρθρου 29α του Ν. 1558/85 ΦΕΚ 137 - Α, όπως συμπληρώθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2081/92 (ΦΕΚ 154 - Α) και τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 παραγρ. 2α του Ν. 2469/97 (ΦΕΚ 38 - Α) και το γεγονός ότι από την απόφαση αυτή δεν προκαλείται δαπάνη εις βάρος του κρατικού προϋπολογισμού.

4. Την αναγκαιότητα ορισμού νέου Προγράμματος Σπουδών για το μάθημα «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, με βάση το οποίο θα συγγραφούν τα βιβλία που προβλέπονται από τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρου 7 του Ν. 2525/97, αποφασίζουμε:

Καθορίζουμε το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» στο Γυμνάσιο και το Λύκειο ως εξής:

1. Το Πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Λογοτεχνίας δομείται με ενιαία σύλληψη και για τις δυο βαθμίδες της Μέσης Εκπαίδευσης και επιδιώκει:

I. Να συνδέσει τους σκοπούς, τους στόχους και τους τρόπους (μεθόδους, μέσα, τεχνικές) της διδασκαλίας με το περιεχόμενο του μαθήματος και την αξιολόγησή του, με τρόπο που να διαγράφει ένα γενικό διδακτικό πλαίσιο, χωρίς απόλυτες δεσμεύσεις, τις οποίες η ίδια η φύση του μαθήματος δεν επιτρέπει. Οι ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών, οι ιδιόμορφες συνθήκες κάθε τάξης, το ίδιο το κείμενο και ο βαθμός δυσκολίας του υπαγορεύουν την τελική οργάνωση της διδασκαλίας.

Η αλήθεια είναι ότι κάθε κείμενο ανοίγει το δικό του ερμηνευτικό πεδίο και η έλλειψη ικανού αριθμού έγκυρων ερμηνευτικών εκδόσεων δημιουργεί συχνά αμηχανία και ασάφεια περί του διδακτέου. Από την άποψη αυτή διαφαίνεται η ανάγκη να οργανωθεί το μάθημα ώστε να υπάρχει ένας «κανόνας» αναφοράς, όπου θα διαγράφονται τα προσφερόμενα για διδασκαλία στοιχεία μελέτης για κάθε κείμενο, σε αντιστοίχηση με τους διδακτικούς στόχους. Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών επιχειρεί αδρομερώς να διαγράψει τα βασικά στοιχεία του μαθήματος, τα οποία θα ορισθούν με μεγαλύτερη σαφήνεια στα νέα σχολικά βιβλία και στις Οδηγίες του Π.Ι. που θα ακολουθήσουν, με τη μέριμνα πάντοτε να μη χαθεί η ευελιξία του Προγράμματος και η δυνατότητα ανατροφοδότησής του από την αυτενέργεια διδασκόντων και διδασκομένων.

II. Να λάβει υπόψη και να ενσωματώσει στη σπουδή του αντικειμένου τα δεδομένα της Ιστορίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας και τα πορίσματα της Διδακτικής, καθώς και τις προτάσεις που απορρέουν από τη σχολική εμπειρία και έρευνα τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να διαμορφωθεί, κατά το δυνατόν, μια κοινή οπτική και μια στοιχειώδης σύγκλιση στη θεώρηση της διδασκαλίας, μολονότι το συγκεκριμένο αντικείμενο, συνυφασμένο με τη γλώσσα, έχει κατά βάση εθνικό χαρακτήρα και συνδέεται περισσότερο με την ιδιαιτερότητα της κάθε χώρας και την εθνική λογοτεχνική παραγωγή.

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η διδασκαλία της λογοτεχνίας είναι στενά συνδεδεμένη με τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας με κοινό στόχο την ανάπτυξη της γραπτής και προφορικής επικοινωνίας. Στην ελληνική εκπαίδευση τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αποτελούν αυτοτελή και ανεξάρτητο κλάδο του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, ο άλλος κλάδος του οποίου είναι η γλωσσική διδασκαλία. Είναι ευνόητο, βέβαια, πως η διδασκαλία της Λογοτεχνίας συνδέεται άμεσα με το γλωσσικό μάθημα, διότι

- το λογοτεχνικό κείμενο είναι μια γλωσσική δομή στην οποία δίνει αξία η ποιότητα του λόγου και ο ιδιαίτερος τρόπος της γλωσσοτεχνικής σύνθεσης, και
- από τη διδασκαλία της αναμένεται η βελτίωση της επικοινωνιακής ικανότητας του μαθητή και ο εμπλουτισμός του προφορικού και γραπτού λόγου του.

Παρ' όλ' αυτά η διάκριση κρίθηκε σκόπιμο να διατηρηθεί. Διότι η Λογοτεχνία δεν είναι απλά μια «άλλη χρήση» της γλώσσας, κοντά στις τόσες άλλες του καθημερινού λόγου:

Οι γλωσσικές λειτουργίες, ιδίως οι πιο απαιτητικές, στη Λογοτεχνία αφομοιώνονται ως εμπειρίες που εμπλουτίζουν το συμβατικό κώδικα του αναγνώστη προσφέροντας στη συνείδηση τη δυνατότητα ποικίλων αναδρομών.

Η λέξη στο λογοτεχνικό έργο υποστασιοποιείται αισθητικά, γίνεται φορέας αισθητικού νοήματος. Για την αποκωδικοποίησή του απαιτείται η συγκρότηση ενός πολυσύνθετου, ισχυρού μηχανισμού, για τον οποίο κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης του νέου πρέπει να καταβάλλεται ιδιαίτερη μέριμνα.

• Σχετικά με το ζήτημα της ευρωπαϊκής διάστασης στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, που αποτελεί ζητούμενο όλων των σύγχρονων ευρωπαϊκών προγραμμάτων, οι υποδείξεις που δίνονται τόσο για το ποσοστό των μεταφρασμένων κειμένων που κατά προσέγγιση θα πρέπει να διδάσκονται κάθε έτος, όσο και για την οργάνωση της διδασκαλίας, φαίνεται να ικανοποιούν το συγκεκριμένο αίτημα, το οποίο υπηρετείται πολύ πιο συγκροτημένα από το μάθημα επιλογής όλων των κατευθύνσεων στη Β(Λυκείου Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Ιστορία και Κείμενα.

2. Ρόλος και απώτερος σκοπός του μαθήματος στη Μέση Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση έχει σήμερα να επιτελέσει ένα σοβαρότατο κοινωνικό ρόλο. Κύριο έργο της η διαμόρφωση σκεπτόμενων και δρώντων ατόμων, ικανών να κατανοούν τις πληροφορίες και τα δεδομένα του κόσμου και να παρεμβαίνουν στις διαδικασίες συγκρότησής του. Η αντίληψη αυτή, βαθύτατα ανθρωπιστική στην καταγωγή και το πνεύμα της, με υψηλή συνείδηση της εθνικής ευθύνης και εναργές αίσθημα ενώπιον των διεθνικών, πολυπολιτισμικών προτάσεων του παρόντος και του μέλλοντος, οφείλει να στηρίζει κάθε εκπαιδευτικό σχεδιασμό στο σύνολο και στα επιμέρους στοιχεία του.

Η Λογοτεχνία, ως μάθημα, υπηρετεί με βεβαιότητα αυτό το σκοπό μέσα από τους δικούς της ιδιότυπους δρόμους. Η αποστολή ενός μαθήματος με ρόλο τόσο καθοριστικό για την ταυτότητα της παιδείας και με τις ειδικές ποιότητες της Λογοτεχνίας κρίνεται από το βαθμό που θα κατορθώσει να αναπτύξει μεταξύ των διδασκομένων μια συγκροτημένη αξιολογία πολιτισμικού περιεχομένου, από το βαθμό δηλαδή που θα εξασφαλίσει την οικείωσή τους προς την ευρεία έννοια της λογοτεχνικότητας.

Με τον εξοπλισμό μιας τέτοιας πολιτισμικής «κατάρτισης», με την οικοδόμηση ενός στέρεου αξιακού κώδικα, δηλαδή

• μιας πολύπλευρης και σφαιρικής «κουλτούρας» με ποιοτικά κριτήρια και αρχές, και

• ενός μηχανισμού αποκωδικοποίησης σύνθετων μηνυμάτων, διαμορφώνονται προσωπικότητες με κρίση και δραστικό λόγο έναντι της εποχής τους, με εγγυήσεις δημιουργικότητας και ικανότητες κατανόησης και κριτικής προσαρμογής στις κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις του εκάστοτε πλαισίου επικοινωνίας αλλά και άμυνας απέναντι στην πολιτιστική βιομηχανία της εποχής.

Όλα αυτά στηρίζουν την αντίληψη για το διδακτέον της Λογοτεχνίας και ανοίγουν το ερώτημα για το διδακτόν. Κατά την ιστορική διαδρομή του μαθήματος στη Μέση Εκπαίδευση διατυπώθηκαν ποικίλες προσδοκίες οι οποίες και υπαγόρευσαν διάφορες διδακτικές πρακτικές. Η αντίληψη ότι το λογοτεχνικό κείμενο είναι φορέας οικουμενικής αλήθειας, και ότι από τη διδασκαλία του δεν επιζητείται παρά η καθοδήγηση του μαθητή προς τη «σωστή» ερμηνεία του τροφοδότησε για πολλά χρόνια τη διδακτική πράξη. Σήμερα η πεποίθηση ότι τα λογοτεχνικά έργα αποκαλύπτουν τον άνθρωπο και τον κόσμο αποτυπώνοντας πτυχές της οικουμενικής αλήθειας, που ενδέχεται να είναι, και συνήθως είναι, διαφορετικές στις ποικίλες πολιτισμικές καταστάσεις, στηρίζει, και κατά βάθος αναδομεί, και τη διδασκαλία του μαθήματος.

Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας, με άλλα λόγια, είναι επικοινωνία με την έννοια της ανταλλαγής των οπτικών με τις οποίες προσλαμβάνεται, κατανοείται και ερμηνεύεται η πραγματικότητα σε διαφορετικές εποχές ή σε διαφορετικά κείμενα της ίδιας ή και άλλης κουλτούρας. Ό,τι οικειοποιείται ο αποδέκτης ενός λογοτεχνικού έργου είναι μια πρόταση του κόσμου, την οποία το κείμενο αποκαλύπτει μετασχηματίζοντας την προσωπικότητα του αναγνώστη. Έτσι, η ανάγνωση αποβαίνει μέσο αυτοσυνείδησης και αυτογνωσίας.

Ως απώτερος, λοιπόν, σκοπός του μαθήματος της Λογοτεχνίας διαγράφεται η οικείωση του μαθητή προς το φαινόμενο της λογοτεχνικότητας στις θεμελιακές εκδηλώσεις του και η καλλιέργεια εκείνης της εμπειρίας που την ονομάζουμε αισθητική και συνταιριάζει την κατανόηση και τη βίωση μέσα σε μια αδιάρρηκτα διαλεκτική σχέση.

Η γνωστική και συγκινησιακή εμπειρία, που καλλιεργεί την αυτογνωσία και εκλεπτύνει το αίσθημα του αναγνώστη εισάγοντάς τον στο βάθος της ανθρώπινης κατάστασης, καταξιώνει τη Λογοτεχνία ως μάθημα και επικυρώνει τους διδακτικούς σχεδιασμούς που επιχειρούν να καταστήσουν την επικοινωνία των μαθητών με το κείμενο κατά το δυνατόν ουσιαστικότερη και αποτελεσματικότερη.

Αυτή η ενδυνάμωση της μορφωτικής επάρκειας, της επικοινωνιακής ικανότητας και της προσωπικής εμπειρίας του μαθητή κάνει τη συνείδηση να αναγνωρίζει τις δυσχέρειες αλλά και τις δυνατότητές της και διανοίγει για το άτομο προοπτικές βαθύτερης κατανόησης της πραγματικότητας και διαμόρφωσης προσωπικής βιοθεωρίας.

3. Γενικοί Στόχοι για το Γυμνάσιο και το Λύκειο

Σε σχέση με τα ανωτέρω ως κύριος στόχος του μαθήματος της Λογοτεχνίας διαγράφεται η ουσιαστική, κατά το δυνατόν, επαφή των μαθητών με αντιπροσωπευτικά έργα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, εθνικής και παγκόσμιας, καθώς και έργα σύγχρονα που δίνουν εγγυήσεις ποιότητας και τροφοδοτούν τη συζήτηση γύρω από σύγχρονα προβλήματα και νέες αισθητικές τάσεις.

Με την επιλογή και διδασκαλία αξιόλογων λογοτεχνικών έργων επιδιώκεται

• η διέγερση του ενδιαφέροντος των μαθητών για τη Λογοτεχνία,ώστε μέσα από μεθοδική και σταδιακή άσκηση να οδηγούνται σε δημιουργική και ελεύθερη ανάγνωση, ερμηνεία και κριτική των κειμένων και διεύρυνση της προσωπικής εμπειρίας τους.

Συγκεκριμένα, επιδιώκεται να καταστούν οι μαθητές ικανοί:

• να παρατηρούν με προσοχή το κείμενο και να αξιοποιούν τα κύρια κειμενικά και εξωκειμενικά στοιχεία προκειμένου να σχολιάζουν πολύπλευρα τις διάφορες πτυ-

χές της σύνθεσής τους και να τα ερμηνεύουν με τρόπο μεθοδικό και σφαιρικό·

- να αποκομίζουν ποικίλες πληροφορίες για σημαντικά ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά, υπαρξιακά και άλλα ζητήματα που θίγονται στα λογοτεχνικά έργα, να σχολιάζουν τις διάφορες απόψεις που εκτίθενται σ' αυτά, να διατυπωνουν τεκμηριωμένα τις δικές τους θέσεις και να ευαισθητοποιούνται από τα διατυπούμενα ζητήματα.

Με άλλα λόγια, οι μαθητές ασκούνται να διακρίνουν τις σχέσεις των μερών και τα αποτελέσματα των ποικίλων μορφικών επιλογών και να αξιοποιούν τα στοιχεία ιστορίας και θεωρίας της Λογοτεχνίας ώστε να διευκολύνονται στην επεξεργασία του κειμένου και στην αναγνώριση τηςποιότητας του λόγου. Με τον τρόο αυτό καλλιεργούν ποικίλες αναγνωρτικές δεξιότητες, ώστε να είναι σε θέση: μέσα από την προσεκτική ανάγνωση και την ερμηνευτική διαδικασία.

- να χρησιμοποιούν τις πληροφορίες για την κατανόηση του υπό επεξεργασία κειμένου,
- να μεταφέρουν και να επεκτείνουν τη γνώση κατά την ερμηνευτική προσέγγιση άλλων έργων,
- να συνθέτον το δικό του προφορικό ή γραπτό σχόλιο ή εκτενέστερο κείμενο,
- να διατυπώνουν αφαιρετικά γενικές θέσεις (π.χ. για τις ιδέες ή τις αισθητικές επιλογές μιας εποχής ή ενός συγγραφέα) και
- να προβαίνουν στην αξιολόγηση της «αλήθειας» του κειμένου, του βαθμού, με άλλα λόγια, ποιότητας και πειστικότητας του λόγου, είτε με κριτήρια του ίδιου του κειμένου, είτε σε σύγκριση με άλλα συναφή κείμενα.

Επειδή, όμως, η Λογοτεχνία, από τη φύση της, εγείρει το αίτημα κατ' εξοχήν της συγκινησιακής, βιωματικής συμμετοχής και ανταπόκρισης του αναγνώστη, επιδιώκεται

- να καταστεί ο μαθητής ικανός να προσλαμβάνει τα ερεθίσματα που δέχεται από το κείμενο, όχι με την έννοια απλά της καταγραφής γνώσεων αλλά της κίνησης και της μεταβολής της διανοητικής και συναισθηματικής του κατάστασης.

Καταβάλλεται, κατά συνέπεια, προσπάθεια να προετοιμαστεί κατάλληλα ο μαθητής ώστε

- να δέχεται να εξετάζει ζητήματα που σχετίζονται με το κείμενο (δεκτικότητα) και
- να μπορεί να συγκεντρώνει την προσοχή του στα κυριότερα σημεία τους (εκλεκτικότητα).
- να κρίνει τις απόψεις που διατυπώνονται στα έργα και τον τρόπο με τον οποίο εκφέρονται,
- να τις αποδέχεται, εφόσον αναγνωρίζει ότι είναι σωστά θεμελιωμένες, ή αντιστέκεται σ' αυτές αιτιολογώντας τη θέση του·
- να διαμορφώνει έτσι τις προσωπικές του στάσεις και πεποιθήσεις απέναντι σε βασικά ζητήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής και υποβοηθείται στη συγκρότηση του δικού του αξιακού συστήματος[1].

1. Παρ' όλη την κριτική που έχουν δεχτεί τα διάφορα συστήματα ταξινόμησης των διδακτικών στόχων, η ανάγκη που υπαγορεύεται από το αίτημα της συστηματικής οργάνωσης της διδακτικής διαδικασίας αλλά και της συστηματικής αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της, επιβάλλει τη σχηματική έστω διαγραφή των στόχων, σύμφωνα με τα πορίσματα των πλέον έγκριτων ταξινομικών συστημάτων. Προτιμήθηκε η χρήση όρων της ταξινομίας των BLOOM/KRATHWOHL που έχουν καθιερωθεί στην ελληνική εκπαίδευση, ενώ εύκολα οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ανατρέξουν στην ελληνική έκδοση του έργου.

Με τη συγκρότηση μιας τέτοιας υποδομής το άτομο μπορεί να εντρυφεί στο νόημα των λέξεων, να τις καταγράφει συγκινησιακά στην εμπειρία του και να δίνει λεκτική υπόσταση στις δικές του σκέψεις και τα δικά του αισθήματα διαπλάθοντας έτσι

το ήθος του ως ακροατή, ομιλητή, μελετητή και συντάκτη κειμένου.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί η ανάγκη προσανατολισμού του μαθήματος προς την καλλιέργεια συγκεκριμένων ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, όπως είναι

- η εξοικείωση των μαθητών με τη βιβλιοθήκη και η αναζήτηση πρωτότυπων εκδόσεων, κριτικών, λευκωμάτων, ανθολογιών, λεξικών κ.λπ.·
- η ικανότητα αξιοποίησης των διαφόρων μέσων της σύγχρονης τεχνολογίας που αποδεικνύονται χρήσιμα για τη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία, (κασέτες, βιντεοκασέτες, slides, CD-ROM κ.ά.)·
- η ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την πρόσκληση κάποιου συγγραφέα, για την παρακολούθηση ή και την παρουσίαση στη σχολική σκηνή θεατρικού έργου, για την οργάνωση έκθεσης σχετική με κάποιο θέμα, συγγραφέα, κίνημα κ.λπ.

Όλα αυτά, βέβαια, απαιτούν κατάλληλη υποδομή, ευρύ διδακτικό σχεδιασμό και καταβολή ιδιαίτερου μόχθου αλλά και πρόνοιας εκμέρους όλων των εμπλεκομένων στο εκπαιδευτικό έργο.

Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι όπως το κείμενο και οι ποικίλες συντεταγμένες του αποτελούν ένα όλον, έτσι και οι επιδιωκόμενοι στόχοι στην πράξη διαπλέκονται χάνοντας την αυτοτέλειά τους και υπηρετώντας την ενιαία σύλληψη αυτού του όλου.

Γι' αυτό και αναμένεται να ικανοποιούνται σταδιακά, και οι αντίστοιχες δεξιότητες που αποκτούν οι μαθητές να ενισχύονται από τάξη σε τάξη. Ο βαθμός εκπλήρωσης αυτών των στόχων συναρτάται με:

- την ηλικία και την αντιληπτική ικανότητα των μαθητών,
- το διαμορφούμενο διδακτικό και μαθησιακό περιβάλλον (βλ. κεφ. 5),
- την ιδιαίτερη φύση του κειμένου και τα ειδικότερα αντικείμενα μελέτης τους (βλ. κεφ. 6).

4. Ωρολόγιο Πρόγραμμα

Τάξη Γυμνασίου	Ονομασία Μαθήματος	Διδακτικές Ώρες ανά Εβδομάδα
Α', Β', Γ'	Νεότερη Λογοτεχνία	2

Τάξη Λυκείου	Ονομασία Μαθήματος	Διδακτικές Ώρες ανά Μάθημα
Α'	Νεότερη Λογοτεχνία (Γ Π)	2
Β'	Νεότερη Λογοτεχνία (Γ Π)	2
	Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Ιστορία και Κείμενα (Ε)	2
Γ'	Νεότερη Λογοτεχνία (Γ Π)	2
Γ'	Νεότερη Λογοτεχνία (Κ)	2
Γ'	Νεότερη Λογοτεχνία (Ε)	2

Υπόμνημα: Γ Π = Μάθημα Γενικής Παιδείας. Ε = Μάθημα Επιλογής. Κ = Μάθημα Κατεύθυνσης Υποχρεωτικό.

5. Λογοτεχνία και Διδασκαλία

5.1. Ο μαθητής ως αναγνώστης και η πρόθεση του κειμένου

Με την προοπτική που διαγράφτηκε πιο πάνω η διδασκαλία της Λογοτεχνίας είναι μια διαμεσολάβηση ανάμεσα στο κείμενο και το μαθητή:

η οργάνωση μιας γόνιμης ερμηνευτικής διαδικασίας και η δημιουργία ενός ευνοϊκού μαθησιακού περιβάλλοντος, αποβλέπουν αφενός στην ανάδειξη της πρόθεσης του κειμένου, αφετέρου στη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων που καλλιεργούν τον ορίζοντα προσδοκίας του αναγνώστη και του επιτρέπουν την ελεύθερη αλλά όχι αυθαίρετη πρόσληψή του.

Οι δυο αυτοί άξονες καθορίζουν τη μεθοδικότητα αλλά και το ήθος που απαιτούνται για την ανάπτυξη της διδασκαλίας: Καταρχήν υπάρχει το κειμενικό νόημα και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του λογοτεχνικού έργου ως αισθητικού προϊόντος, στοιχεία που απαιτούν τον προσδιορισμό και την ερμηνεία τους.

Κι ύστερα υπάρχει ο αναγνώστης, ο οποίος, ως ενεργητικός παραλήπτης του κειμένου και ως κατανοούσα συνείδηση, καθ' όλη την πορεία της ανάγνωσης φαντάζεται, υποθέτει, αναλύει, συνθέτει, σημασιοδοτεί μ' ένα λόγο το κείμενο, δημιουργώντας με το υλικό που συλλέγει το δικό του «κείμενο», προϊόν του ορίζοντα προσδοκίας του και της προσωπικής του εμπειρίας (πρόσληψη).

Οι διαφορετικές αυτές αναγνώσεις σχετίζονται με τους τρόπους σκέψης και πράξης που διαμορφώνει κανείς μέσα στο πλαίσιο της παιδείας, της κοινωνικής του θέσης, του φύλου, του επαγγέλματος κ.λπ.

Η διδασκαλία, κατά κύριο λόγο, στηρίζεται και αναζητά να προβάλει εκείνη την ανάγνωση που είναι κοινή στους περισσότερους αναγνώστες.

Κι' αυτό γιατί οι κανόνες της δεν είναι προσωπικοί και μοναδικοί· διαμορφώνονται και υιοθετούνται από τα μέλη μιας κοινότητας (αναγνωστικής ή κοινωνικής) σύμφωνα με ποικίλες πολιτισμικές παραμέτρους αλλά και σύμφωνα με την πρόθεση και τους κώδικες του κειμένου.

Η διαφοροποίηση σε σχέση με την επικρατέστερη ερμηνεία ή και η αντίσταση σ' αυτήν, η άρνηση των συμβατικών κανόνων και της φανερής σημασίας, των πεποιθήσεων ή αξιών που θεωρούνται δεδομένες, είναι δυνατόν να παραγάγουν διαφορετικές αναγνώσεις, οι οποίες στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής διδακτικής διαδικασίας όχι μόνο δεν πρέπει να αποθαρρύνονται, αλλά να αξιοποιούνται ως σημεία κριτικού στοχασμού και ως αφορμή διερεύνησης κάποιας άλλης εκδοχής.

5.2. Περιεχόμενο

Περιεχόμενο του μαθήματος αποτελούν τα κείμενα νεοελληνικής και ξένης Λογοτεχνίας που περιλαμβάνονται στα εγκεκριμένα από το Υπουργείο Παιδείας Ανθολόγια.

Προκειμένου οι μαθητές να συλλάβουν την πολυμορφία του λογοτεχνικού φαινομένου επιβάλλεται η διδασκαλία κειμένων από όλες τις περιόδους, τα είδη και τη θεματολογία της Λογοτεχνίας. Με αυτό τον τρόπο

- ενισχύεται ο προβληματισμός γύρω από τα μεγάλα θέματα και τα διαφορετικά είδη,
- γίνονται αντιληπτές οι μεταλλαγές της λογοτεχνικής παραγωγής, ελληνικής και παγκόσμιας και
- σχηματοποιείται ευκρινέστερα η έννοια της πρωτοτυπίας σε σχέση με την παράδοση.

Στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου διδάσκονται κείμενα που επιλέγονται είτε από το διδάσκοντα είτε σε συνεργασία με τους μαθητές του.

Ο αριθμός των κειμένων που διδάσκονται στη διάρκεια του έτους είναι σχετικός· καλό είναι να γνωρίζουν οι μαθητές όσο το δυνατόν περισσότερα κείμενα, αλλά αυτό δεν μπορεί να τίθεται ως αυτοσκοπός. Το ποσοστό πάντως ελληνικών και ξένων κειμένων που διδάσκεται κάθε χρόνο καθορίζεται περίπου σε

80% για την πρωτότυπη ελληνική δημιουργία, και

20% για τα μεταφρασμένα κείμενα ξένων λογοτεχνιών, στοιχείο που δίνει δυνατότητες για ευρύτερη γνωριμία του λογοτεχνικού φαινομένου και για ποικίλες συγκριτικές θεωρήσεις.

Η εξοικείωση των μαθητών με τη Λογοτεχνία συνιστάται να γίνεται και μέσα από ολόκληρα έργα τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Λύκειο: συλλογή διηγημάτων, ποιητική συλλογή, μυθιστόρημα, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία, θεατρικό έργο.

Κάθε χρόνο στις Οδηγίες του ΠΙ ορίζεται ένας κατάλογος έργων για κάθε τάξη, απ' όπου οι μαθητές σε συνεργασία με το διδάσκοντα επιλέγουν το έργο ή τα έργα που θα μελετήσουν και θα παρουσιάσουν στην τάξη. Στη φάση προετοιμασίας για την παρουσίαση των έργων στην τάξη οι μαθητές που έχουν μελετήσει το ίδιο κείμενο μπορούν να συνεργάζονται, ώστε η παρουσίαση να γίνεται με συστηματικό τρόπο, να καλύπτει ποικίλες πτυχές των έργων και να προκαλεί το γόνιμο διάλογο.

Επειδή για το Λύκειο προβλέπεται η ιστορική διάταξη των κειμένων σε μια τρίτομη ανθολογία που θα χρησιμοποιείται και στις τρεις τάξεις, με εγκύκλιο στην αρχή του έτους καθορίζεται το Αναλυτικό Πρόγραμμα κάθε τάξης, δηλαδή τα κείμενα ή οι συγγραφείς που θα διδάσκονται σε κάθε τάξη.

Συγκεκριμένα:

- Στην Α Λυκείου ορίζονται συγκεκριμένα κείμενα που περιλαμβάνονται στα σχολικά ανθολόγια, και είναι τουλάχιστον τριπλάσια από όσα είναι δυνατόν να διδαχθούν κατά τη διάρκεια του έτους, ώστε να υπάρχει μεγάλο περιθώριο επιλογής, χωρίς να παραβαίνονται οι βασικές αρχές που διαγράφηκαν πιο πάνω (για το είδος και το ποσοστό των κειμένων).
- Στη Β και Γ Λυκείου για το μάθημα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γενικής Παιδείας ορίζονται συγγραφείς των οποίων κείμενα ανθολογούνται στα σχολικά βιβλία.

Η διδασκαλία αυτών των κειμένων συνοδεύεται από εκτενείς αναφορές και στο υπόλοιπο έργο των ίδιων συγγραφέων, προκειμένου οι μαθητές να γνωρίσουν όσο το δυνατόν καλύτερα το έργο τους και να προετοιμασθούν κατάλληλα για τις εξετάσεις τους. Το κείμενο των γενικών εξετάσεων στις τάξεις αυτές ενδέχεται να μην περιέχεται στα σχολικά βιβλία.

- Με εγκύκλιο ορίζονται και τα προς διδασκαλία κείμενα ή οι συγγραφείς για:

(α) το μάθημα επιλογής της Β Λυκείου Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Ιστορία και Κείμενα,

(β) το υποχρεωτικό μάθημα της Θεωρητικής Κατεύθυνσης της Γ Λυκείου Νεοελληνική Λογοτεχνία και

(γ) το μάθημα Επιλογής της Θετικής Κατεύθυνσης Νεοελληνική Λογοτεχνία.

Για τη διδασκαλία και εξέταση των μαθημάτων ισχύει ότι και παραπάνω.

Οι διδακτικές απαιτήσεις κλιμακώνονται κατά περίπτωση.

Κατά την επεξεργασία των έργων γίνεται αναφορά

• σε λεκτικά, πραγματολογικά και νοηματικά σχόλια, που εμπεριέχονται στα ανθολόγια, και

• σε στοιχεία ιστορίας ή θεωρίας της Λογοτεχνίας, που αποτελούν αναγκαίο γνωστικό υλικό για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία του κειμένου αλλά όχι αυτοσκοπό της διδασκαλίας.

Οι μαθητές χρησιμοποιούν επίσης βοηθητικά βιβλία:

• Ιστορία και Θεωρία της Λογοτεχνίας, καθώς και

• Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, χωρίς να τους ζητείται η στείρα απομνημόνευση πληροφοριών αλλά η εφαρμογή των γνώσεων για την ερμηνεία του κειμένου.

5.3. Μεθοδολογία

Η διδασκαλία ξεκινά είτε απευθείας με την ανάγνωση του κειμένου, είτε με μικρή εισαγωγή για το κείμενο, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο. Για την καλύτερη απόδοση του κειμένου χρήσιμες μπορούν να φανούν κασέτες όπου συγγραφείς (ή ηθοποιοί) διαβάζουν έργα τους.

Όποια κι άν είναι η εκκίνηση, η πρώτη ανάγνωση παράγει μιαν αρχική εντύπωση, μια γενική σύλληψη του κειμένου, μερικές φορές ικανοποιητική, τις περισσότερες ασαφή.

Γι' αυτό και την πρώτη ανάγνωση ακολουθεί η ερμηνευτική προσέγγιση, δηλαδή η ανάλυση και επανασύνθεση του έργου σ' ένα νέο, πιο κατανοητό αισθητικό όλον. Διότι, ενώ για τον επαρκή αναγνώστη η «απλή» ανάγνωση μπορεί να είναι συγχρόνως και ερμηνευτική, για τον ανώριμο συνήθως είναι και απλοϊκή. Από αυτή την απλοϊκότητα ζητά να τον βγάλει η διδασκαλία, να τον απαλλάξει δηλαδή από πιθανές παραναγνώσεις ή αμηχανίες, να του διευρύνει τη ματιά του πάνω στο κείμενο και να τον καταστήσει ενεργητικό αναγνώστη.

Η αξία της λογοτεχνίας ως μορφωτικού αγαθού αναδεικνύεται στο σχολείο:

• Με την κατάλληλη, ανάλογα με τις συνθήκες, επιλογή κειμένων προς διδασκαλία.

• Με την κατάλληλη διδασκαλία που συνάδει με τους διδακτικούς στόχους.

Κατάλληλη διδασκαλία θεωρείται αυτή που

• γίνεται με μέθοδο, στοχεύοντας στην ουσιαστική επικοινωνία του μαθητή με το κείμενο και

• δημιουργεί ευνοϊκές μαθησιακές συνθήκες που επιτρέπουν στο μαθητή να αναπτύσσει τους δικούς του μηχανισμούς πρόσληψης και να χαίρεται το μάθημα ως πνευματική περιπέτεια.

Θεμέλιο της διδακτικής πράξης στο μάθημα της λογοτεχνίας είναι η ερμηνευτική μέθοδος, δηλαδή η κατανόηση του όλου μέσα από την ανάλυση των μερών και του μερικού μέσα από τη θεώρηση του όλου. Είναι δηλαδή μια συνεχής μετατόπιση από το ειδικό στο γενικό και αντίστροφα, με στόχο την ανάδειξη της συνάφειας των επιμέρους στοιχείων μεταξύ τους και με το όλο, αλλά και συγχρόνως μια αναφορά στα απαραίτητα για την ερμηνεία εξωκειμενικά στοιχεία:

ενδοκειμενική και εξωκειμενική πρόσληψη.

Η παρέμβαση του διδάσκοντος σ' όλη αυτή τη διαδικασία είναι διακριτική αλλά σταθερή αφενός για την τήρηση της διαδικασίας και του κλίματος (δημοκρατική κατανομή και υπεύθυνη χρήση του λόγου, μεθοδική πορεία της επεξεργασίας κ.ά.), αφετέρου για τον καλύτερο φωτισμό του κειμένου (παροχή αναγκαίων πληροφοριών, ανάδειξη των διδακτικών στόχων σε σχέση με το κείμενο, έλεγχος για την κατανόηση, επέκταση κ.ά.).

Ο διδάσκων κλιμακώνει τις ερωτήσεις του και υποδεικνύει στους μαθητές να παρατηρούν τη μορφή, τη δομή, τις λέξεις και τα νοήματα του κειμένου, αναγόμενοι διά των παρατηρήσεων σε γενικότερα νοήματα, σημασίες και ερμηνευτικές εκδοχές. Οι μαθητές παρακινούνται και ενθαρρύνονται να συμμετέχουν χωρίς το φόβο του λάθους, να διατυπώνουν την άποψή τους και να συζητούν με βάση το κείμενο μέσα σε κλίμα ελευθερίας, αποδοχής και πνευματικότητας.

Έτσι η διδασκαλία καταλήγει συλλογική ανάγνωση και συνάντηση του μαθητή με το κείμενο.

5.4. Η Οργάνωση της διδασκαλίας

Η ευρύτητα της στοχοθεσίας, η ποικιλομορφία των κειμένων, οι θεωρητικοί προβληματισμοί και οι ενδιαφέρουσες διδακτικά προτάσεις που απορρέουν από τις διάφορες θεωρίες της Λογοτεχνίας, καθώς και οι διαφορετικοί παράγοντες που ρυθμίζουν την πραγματικότητα κάθε τάξης, δεν επιτρέπουν τον αυστηρό προκαθορισμό της οργάνωσης της διδασκαλίας.

Ανεξάρτητα από τη διάταξη των κειμένων στα σχολικά ανθολόγια, ο διδάσκων έχει την ελευθερία να οργανώνει το μάθημα με τον τρόπο που θεωρεί προσφορότερο για την εκάστοτε διδακτική ενότητα, την οποία, όμως, είναι ανάγκη να συνδέει με συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους και τρόπους αξιολόγησης.

Η καλλιέργεια θετικής στάσης των νέων προς τη Λογοτεχνία απαιτεί πρωτοβουλίες και ιδέες για αυτενέργεια. Καμία διδασκαλία ή διδακτική πρόταση δεν προσφέρεται ως υπόδειγμα, γιατί κάθε αναγνώστης επιχειρεί τη δική του ανάγνωση και διαμορφώνει τους δικούς του τρόπους επικοινωνίας με το κείμενο. Μέριμνα όμως του διδάσκοντα είναι να αποφεύγεται η μονοτονία στον τρόπο επεξεργασίας, αφού η διαφορετική οργάνωση και μέθοδος μπορούν να εξυπηρετήσουν άλλους κάθε φορά στόχους και να οδηγήσουν σε άλλες δραστηριότητες και αναζητήσεις.

Η συνήθης διδακτική ενότητα είναι το μεμονωμένο κείμενο, για την επεξεργασία του οποίου στη συνέχεια, ανάλογα με το είδος του, δίνονται γενικές κατευθύνσεις (βλ. Κεφ. 6).

Επειδή, όμως, το συγκεκριμένο μάθημα μπορεί να είναι πηγή ποικίλων προβληματισμών σχετικά με τα θέματα της παραγωγής τόσο της ίδιας της Λογοτεχνίας όσο και των ιδεών που αυτή αναδεικνύει, κρίνεται σκόπιμο, με βάση καθορισμένα κριτήρια, να οργανώνονται διδασκαλίες σε ευρύτερες διδακτικές ενότητες.

Με βάση, δηλαδή, συγκεκριμένα κριτήρια, π.χ. το θέμα, το είδος κ.ά. ένας αριθμός κειμένων συνενώνονται σε μικρές ομάδες και αντιμετωπίζονται συγκριτικά. Έτσι μπορούν να προβληθούν ειδικότεροι στόχοι και να ικανοποιηθεί η βασική διδακτική αρχή της αναγωγής στο όλον.

Προτείνονται στη συνέχεια ενδεικτικά μερικοί τύποι προγραμματισμού του μαθήματος σε ευρύτερες ενότητες για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη διδακτική αξιοποίηση των κειμένων από το διδάσκοντα. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται ένας χρονολογικός χάρτης, μια γενική συστηματοποίηση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων, μια σύνδεση από τη μια ενότητα στην άλλη, ώστε ο μαθητής να αποκτά σταθερό σημείο αναφοράς.

• Οργάνωση Θεματική

Με τη θεματική οργάνωση επικεντρώνεται η προσοχή σ' ένα θέμα και στις πιθανές παραλλαγές του, μέσα από κείμενα διαφορετικών εποχών, συγγραφέων, γλώσσας ή και είδους. Η οργάνωση αυτή εξυπηρετεί ειδικούς στόχους, όπως π.χ.:

• να κατανοήσουν οι μαθητές τη σημασία που έχει κάποιο θέμα (ιστορικό, κοινωνικό, μυθολογικό κ.ά.) για τους ανθρώπους μιας εποχής ή ενός πολιτισμού·

• να διαπιστώσουν τις αναλογίες ή τις διαφορές στη διαπραγμάτευση από τους διάφορους συγγραφείς, και να προσπαθήσουν, πιθανώς, να τις αιτιολογήσουν·

• να αναγνωρίσουν τη συνέχεια κάποιων θεμάτων μέσα στο χρόνο και να ανιχνεύσουν τη δυναμική της επιβίωσής τους.

— Οργάνωση Ιστορική

Μέσα από τη συνεξέταση αντιπροσωπευτικών λογοτεχνικών κειμένων μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου διαφαίνονται οι ποικίλες ιδεολογικές τάσεις και αισθητικές επιλογές που σχετίζονται με το γενικότερο κλίμα της εποχής. Οι ειδικοί στόχοι που εξυπηρετεί μια τέτοια οργάνωση των κειμένων είναι:

• ο προσδιορισμός των πολιτιστικών χαρακτηριστικών μιας εποχής και η σύνδεσή τους με το γενικότερο ιδεολογικό πλαίσιο·

• η αναγνώριση των αισθητικών προτιμήσεων της εποχής και η αιτιολόγησή τους με βάση ιστορικά στοιχεία·

• η συνειδητοποίηση της συνέχειας μέσα στο πλαίσιο της παράδοσης και της αλλαγής.

— Οργάνωση Ειδολογική

Παρουσιάζεται η εξέλιξη ενός είδους στην εποχή του αλλά και μέσα στην ιστορική του εξέλιξη. Στην περίπτωση αυτή ενδιαφέρει η διατήρηση ή αλλαγή των μορφικών χαρακτηριστικών ενός είδους, σε σχέση με τις αισθητικές ανάγκες που εξυπηρετούν και τις κοινωνικές παραμέτρους που λαβαίνουν υπόψη. Ειδικοί στόχοι:

• οι μαθητές επαγωγικά να συγκεντρώσουν τα κύρια στοιχεία ενός είδους (π.χ. του σονέτου, του δημοτικού τραγουδιού κ.ά.)·

• να αναγνωρίσουν τις αλλαγές στη μορφή κατά την εξέλιξη ενός είδους μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του γένους (π.χ. το πέρασμα από τον παραδοσιακό στον ελεύθερο στίχο)·

• να διαπιστώσουν τις τυχόν σχέσεις ανάμεσα στην εξέλιξη ενός είδους και στις κοινωνικές παραμέτρους και να αναγνωρίσουν τη διαφορετική λειτουργία του στο παρελθόν και στο παρόν (π.χ. της τραγωδίας, του ύμνου, κ.ά.).

Οι δυο τελευταίοι στόχοι απαιτούν καλή υποδομή και άσκηση.

— Παρουσίαση Έργου

Μελετάται ένα έργο, πεζό ή ποιητικό, ολόκληρο ή ένα αρκετά μεγάλο μέρος του,έτσι ώστε ο αναγνώστης να διαμορφώσει άποψη για το σύνολο. Ειδικοί στόχοι:

• να παρακολουθήσουν οι μαθητές όλη την εξέλιξη της πλοκής ενός έργου, τη μακροδομή του, την κορύφωση και τη λύση του, το ρόλο των προσώπων κλπ., ώστε να εμβαθύνουν στις παραμέτρους που το ορίζουν ως λογοτέχνημα και να το προσλάβουν ως σύνολο·

• να αναγνωρίσουν τη σημασία του τόσο για τη λογοτεχνία της γλώσσας στην οποία είναι γραμμένο όσο και για την παγκόσμια λογοτεχνία.

— Προσωπογραφία Συγγραφέα

Παρουσιάζονται μεγάλοι συγγραφείς, κατά προτίμηση εκείνοι που με το έργο τους καθόρισαν μιαν εποχή ή ένα ρεύμα, ή συγγραφείς που το έργο τους ιδιαίτερα συγκινεί και ενδιαφέρει τους μαθητές. Μελετάται μεγάλο μέρος του έργου τους, σημειώματα, απομνημονεύματα, επιστολές κ.ά., οργανώνεται, πιθανώς, κάποια έκθεση, ή, αν πρόκειται για ζώντα συγγραφέα προγραμματίζεται κάποια συνάντηση μαζί του. Με την οργάνωση αυτή επιδιώκεται:

• η ανίχνευση των στοιχείων εκείνων (κοινωνικών, ψυχολογικών, περιβαλλοντικών κ.ά.), που καθόρισαν τη φυσιογνωμία και το έργο του συγγραφέα («ποιητική βιογραφία»)·

• ο προσδιορισμός των διαφορετικών φάσεων του έργου του·

• η κατανόηση της σημασίας του για τη λογοτεχνία ή την ιστορία των ιδεών γενικότερα.

— Παρουσίαση Ρεύματος/Σχολής/Γενιάς/Κινήματος

Παρουσιάζονται οι μείζονες αλλά και ελάσσονες εκπρόσωποι, που καθόρισαν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία μιας σχολής/γενιάς, ενός ρεύματος/κινήματος. Μελετώνται αντιπροσωπευτικά έργα των συγγραφέων κυρίως ως προς τα σημεία εκείνα που διαγράφουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ομάδας (π.χ. Επτανησιακή Σχολή, Νεοσυμβολισμός, Γενιά του '30 κ.λ.π.). Με τον τρόπο αυτό

• κατανοούνται καλύτερα οι αισθητικές συγγένειες κάποιων λογοτεχνών και τα κύρια χαρακτηριστικά τους·

• διαγράφονται ευκρινέστερα οι διαφορές τους και τα στοιχεία πρωτοτυπίας τους τόσο στο εσωτερικό του ρεύματος όσο και σε σχέση με άλλα·

• συνδέονται ευκολότερα οι επιλογές τους με το ιστορικό πλαίσιο.

6. Τα ειδικότερα αντικείμενα μελέτης των κειμένων. Άξονες οργάνωσης της διδασκαλίας - Δραστηριότητες

Η ερμηνευτική προσέγγιση ενός λογοτεχνικού κειμένου προβλέπει τη μελέτη του ως προς:

• το θέμα,
• την τεχνική,
• το είδος,
• το συγγραφέα και την εποχή του,
• το ιδιαίτερο λογοτεχνικό περιβάλλον του.

Η οργάνωση της διδασκαλίας σύμφωνα με τους βασικούς άξονες μελέτης του κειμένου και σε συνδυασμό με τους γενικούς στόχους (βλ. κεφ. 3)

• αποκτά ένα μεθοδικό, συστηματικό χαρακτήρα,
• υπαγορεύει ποικίλες δραστηριότητες,
• διευκολύνει την αξιολόγηση,
• αναδεικνύει όλους τους ειδικούς στόχους του μαθήματος που απορρέουν από το κείμενο,
• ενισχύει τα γνωστικά σχήματα και
• με την κατάλληλη διδακτική πορεία στρέφει τους μαθητές προς την ενεργητική ανακαλυπτική μάθηση.

Έτσι, π.χ. σ' ένα πεζό κείμενο μπορούν να δοθούν ως άξονες μελέτης ο τόπος και ο χρόνος, ο αφηγητής, τα πρόσωπα, η δομή, ο διάλογος, η περιγραφή κ.ά.· σ' ένα ποιη-

τικό το στιχουργικό σύστημα, τα νοηματικά επίπεδα, οι ποιητικοί τρόποι κ.ά.[2]

Η ερμηνεία των κειμένων σύμφωνα με τους ανωτέρω άξονες θα πρέπει να αρχίσει ήδη από την Α(Γυμνασίου. Σε πόσους άξονες και σε τι βάθος θα κινηθεί η διδασκαλία θα το κρίνει ο διδάσκων ανάλογα με το κείμενο, υπολογίζοντας πάντα τη βασική παράμετρο του μαθητή-αναγνώστη που είναι και ο τελικός αποδέκτης του κειμένου. Πάντως, θα πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα ώστε οι μαθητές στη Β(και Γ(Λυκείου να είναι πλέον ικανοί να αντιμετωπίζουν ερμηνευτικά το λογοτεχνικό έργο με επάρκεια, διαθέτοντας τις αναγκαίες προς τούτο γνώσεις θεωρίας και ιστορίας της λογοτεχνίας.

Οι δραστηριότητες (διάλογος στην τάξη, γραπτές ή συνθετικές εργασίες, άλλες δραστηριότητες), που αναφέρονται ενδεικτικά στη συνέχεια,

- λαβαίνουν υπόψη τους διδακτικούς στόχους,
- συνδέονται με τα βασικά αντικείμενα μελέτης κάθε κειμένου, που προκύπτουν από την αντιμετώπιση του αφενός ως προς την κειμενική του διάσταση: τι και πώς λέει κάτι, αφετέρου ως προς την επικοινωνιακή διάστασή του: τι και πώς λέει κάτι, ποιος και σε ποιον το λέει, σε ποια περίσταση και για ποιον σκοπό το λέει·
- (κάτω απ' αυτό το πνεύμα) οδηγούν στην καλλιέργεια του ορίζοντα προσδοκίας, κινούν το ενδιαφέρον, εξάπτουν τη φαντασία, δημιουργούν συνθήκες ενεργητικής μάθησης, διευκολύνουν την πρόσληψη του κειμένου και την ανταπόκριση σ' αυτό.
- αποτελούν ένα σύνολο περισσότερο ή λιγότερο πλήρες για τη διδασκαλία των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Ο διδάσκων επιλέγει και εξειδικεύει κατά περίπτωση στόχους, ενέργειες και δραστηριότητες που ταιριάζουν στη διδακτική ενότητα και προσαρμόζονται στο προς διδασκαλία κείμενο.

6.1. Το αφηγηματικό περιεχόμενο, ο μύθος, το θέμα, η ιστορία.

Το θέμα συνιστά ένα σημείο επαφής ανάμεσα στον αναγνώστη και στο κείμενο, αφού μέσα σ' αυτό ο αναγνώστης αναζητά και προβάλλει τη δική του εμπειρία για τον κόσμο, αλλά και την ανακατασκευάζει κάτω από την επίδραση του κειμένου. Η πρώτη ανάγνωση οδηγεί σε κάποια γενική και ίσως ασαφή σύλληψη του όλου· στον ευκρινέστερο προσδιορισμό του ο μαθητής φθάνει με την ερμηνευτική, κατά στίχο ή κατά ενότητα, επεξεργασία, η οποία παρακολουθεί συγχρόνως τις ιδέες και τους τρόπους διατύπωσής τους.

Προσδιορίζεται, δηλαδή, το «τι» του κειμένου, το αφηγηματικό υλικό, το σημαινόμενο, ενώ, αφαιρετικά, ανιχνεύεται, κάτω από την υπόθεση το θέμα, δηλαδή η γενικότερη ιδέα, το περί τίνος πρόκειται. Το θέμα αποτελεί το κοινό απόθεμα όλων των λογοτεχνών, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται από επαναληπτικότητα αλλά και ποικίλες εναλλαγές, ανάλογα με την οπτική γωνία του κάθε συγγραφέα.

2. Στον προσδιορισμό των ειδικότερων αντικειμένων μελέτης των κειμένων αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της ορολογίας, των διαφορετικών δηλαδή όρων που προτείνει κάθε θεωρία λογοτεχνίας και των διαφορετικών αποδόσεών τους στα ελληνικά.

Εδώ χρησιμοποιείται εκείνη η ορολογία που και τις εξελίξεις της επιστήμης παρακολουθεί και μπορεί να φανεί λειτουργική μέσα στις συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις της Μέσης Εκπαίδευσης.

Μελετώντας το περιεχόμενο ενός έργου αναδεικνύουμε τον προβληματισμό που περικλείει: προβάλλουμε τις ανθρώπινες καταστάσεις, τα ερωτήματα και τις θέσεις που τις συνοδεύουν. Σχολιάζουμε τις ιδέες της εποχής, τους στοχασμούς και τους λόγους των προσώπων, το ήθος τους, τις επιλογές ζωής, τα συναισθήματα. Ο στόχος είναι μέσα από το σχολιασμό διαφόρων θεμάτων να αναφανεί η ανθρώπινη διάσταση στις ατελεύτητες διαδρομές της, ώστε να γονιμοποιηθεί ο στοχασμός του μαθητή και να επιτευχθεί η βιωματική συμμετοχή του στον κόσμο του κειμένου.

Κατά τη διαδικασία αυτή σχολιάζεται ο μύθος, η ιστορία. Δηλαδή:

- Συγκεντρώνονται, στοιχεία για το νόημα, την υπόθεση του έργου.
- Προσδιορίζονται οι θεματικοί άξονες, τα γεγονότα που τους συνθέτουν και οι αιτιακές σχέσεις τους (πλοκή: το εσωτερικό σχήμα της αφήγησης). Οι θεματικοί άξονες σχολιάζονται σε σχέση με την εποχή τους αλλά και τη σύγχρονη εποχή.
- Αναζητείται ο στόχος ή πρόθεση του συγγραφέα, οι ιδέες και οι συναισθηματικές τάσεις. Στη διάκριση του στόχου επιδιώκουμε να προσδιορίσουμε π.χ. αν πρόκειται για έκφραση υποκειμενικών συναισθημάτων και ιδεών, αν είναι καταγραφή με τη μορφή ντοκουμέντου καταστάσεων ή γεγονότων, αν ο συγγραφέας έχει στόχο να διδάξει, να συγκινήσει κλπ., και να διερευνήσουμε αν ο στόχος διατυπώνεται καθαρά, σχεδόν με τρόπο καθοδηγητικό, ή αν αποκαλύπτεται μετά την ερμηνεία.

Στο συγκεκριμένο άξονα εργασίας οι μαθητές μπορούν:

- να υποθέσουν από τον τίτλο την υπόθεση του έργου,
- να προοικονομήσουν το τέλος,
- να συμπληρώσουν «κενά σημεία»: να συνθέσουν, δηλαδή, την εικόνα του περιβάλλοντος (γεωγραφικού, ιστορικού, κοινωνικού, οικογενειακού κλπ.),
- να υποθέσουν τα χαρακτηριστικά των προσώπων,
- να ερμηνεύσουν με το δικό τους τρόπο κάποιες επιλογές ή πράξεις των προσώπων,
- να δηλώσουν την αρχική τους εκτίμηση-αντίδραση προς τις ιδέες του κειμένου,
- μετά την ερμηνευτική προσέγγιση να επαναστοχασθούν πάνω σ' αυτές και να διατυπώσουν τεκμηριωμένα την «αντίδρασή» τους: την αποδοχή ή την απόρριψη στοιχείων του κειμένου·
- να προτείνουν μιαν άλλη εκδοχή εκδίπλωσης του μύθου ή κατάληξης των επεισοδίων·
- να γράψουν ένα δικό τους κείμενο: περίληψη, ερμηνευτικό ή κριτικό σχόλιο, πρωτότυπο κείμενο με το ίδιο θέμα κ.ά.

Για τη μελέτη κάποιου θέματος με ιδιαίτερη σημασία για τον πολιτισμό, για τη χώρα μας, για το σύγχρονο προβληματισμό κ.λ.π. ενδείκνυται

η οργάνωση μιας θεματικής διδακτικής ενότητας,

στοιχείο που βοηθά στο φωτισμό του θέματος κάτω από διάφορες οπτικές. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στους μαθητές:

- να παρακολουθήσουν τη σταθερή επανεμφάνιση μέσα στη λογοτεχνική ιστορία ορισμένων θεμάτων ή μοτίβων (κυρίως μυθολογικών ή ιστορικών), και,
- (στις μεγαλύτερες τάξεις, ίσως) να αναζητήσουν τις αιτίες και τη σημασία αυτής της επανεμφάνισης,

• να κάνουν συγκρίσεις με άλλα έργα της ελληνικής ή παγκόσμιας λογοτεχνίας, και

• να βρουν αναλογίες, διαφορές, επιδράσεις, πηγές, δάνεια κλπ.,

• να σχολιάσουν αν το θέμα είναι κοινό, σύγχρονο, διαχρονικό, γενικού ενδιαφέροντος, αν απασχολεί το σύγχρονο άνθρωπο ή ιδιαίτερα τη νεολαία.

• να επαναφέρουν στη μνήμη δικές τους πιθανές αντίστοιχες εμπειρίες ή αντιδράσεις σαν αυτές που περιγράφονται στα κείμενα και να αναζητήσουν τη σχέση που νιώθουν να αναπτύσσεται ανάμεσα στους ίδιους και το νόημα του κειμένου.

6.2. Τα γένη / είδη του λογοτεχνικού λόγου

Ο όρος γένος δηλώνει διαφορετικές κατηγορίες γραφής και σύμφωνα με την παλαιά διάκριση τρία είναι τα μεγάλα γένη:

η ποίηση, ο πεζός λόγος και το δράμα.

Η διάκριση των «καθαρών» ειδών του λογοτεχνικού λόγου αναδεικνύει το σύστημα των συμβάσεων πάνω στο οποίο ο δημιουργός διαμορφώνει το κείμενό του καθώς και την αντιστοιχία τους προς τις βαθύτερες τάσεις του ανθρώπου για αφήγηση, έκφραση συναισθημάτων και δράση. Οι συμβάσεις αυτές συχνά καταργούνται, τα παραπάνω στοιχεία διαπλέκονται («μεικτά» ή «μη-καθαρά» είδη), και πολλές φορές, κυρίως στη σύγχρονη λογοτεχνία, ο χαρακτηρισμός ενός έργου ως προς το είδος δεν είναι εύκολος ή απόλυτος.

Παρ' όλες τις αντιρρήσεις για τις ειδολογικές συμβάσεις και για το αν η διάκριση στηρίζεται στα χαρακτηριστικά τους ή στους κανόνες ανάγνωσής τους, μια στοιχειώδης κατάταξη, στηριζόμενη στη διαλογικότητα των ειδών, διευκολύνει την ερμηνεία. Οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν ότι η παραγωγή των ειδών σχετίζεται με βαθύτερες αισθητικές αναζητήσεις της εποχής ή του συγγραφέα και είναι άμεσα συνδεδεμένες με την υπόσταση του έργου.

Στο Γυμνάσιο διδάσκονται κείμενα που ευκολότερα κατατάσσονται σύμφωνα με την παραδοσιακή διάκριση των ειδών.

Στην Α΄ και Β΄ τάξη, μπορεί να γίνει λόγος κυρίως:

• για τις εξωτερικές διαφορές των ειδών π.χ. για την έκταση του έργου, για τα διάφορα ποιητικά είδη ως προς τη στιχουργική μορφή ή το περιεχόμενο κ.λ.π. Αναζητούνται λ.χ. στοιχεία περιεχομένου, τόνου ή μορφής προκειμένου να χαρακτηρισθεί ειδικότερα ένα αφήγημα (π.χ. ηθογραφικό, αστικό, εφηβικό, ιστορικό, σατιρικό, περιπέτειας, φαντασίας, μυστηρίου κ.ά.), ή ένα ποίημα (π.χ. μπαλλάντα, ύμνος, λυρικό τραγούδι, γνωμικό - αφηγηματικό - αλληγορικό ποίημα κ.ά.).

Στην Γ τάξη, επιπλέον,

• σχολιάζονται, βασικές λειτουργικές διαφορές, π.χ. η σημασία της συμπύκνωσης του νοήματος στο διήγημα ή το θεατρικό μονόπρακτο, η ισορροπία των νοημάτων σε μια αυστηρή στιχουργική δομή όπως το σονέτο, η λειτουργία του ελεύθερου στίχου κ.λπ.

• Οι μαθητές ταξινομούν ως προς το είδος τα κείμενα που διδάχτηκαν κατά τη διάρκεια μιας περιόδου και δηλώνουν τα κριτήρια στα οποία βασίζουν τις διακρίσεις.

Στο Λύκειο αναζητώνται συστηματικότερα τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τα ποιήματα της νεότερης / νεοτερικής και μοντέρνας ποίησης από την παλαιότερη, καθώς και οι διαφορές ανάμεσα στα παλαιότερα και σύγχρονα αφηγηματικά κείμενα.

• Γίνεται λόγος για την καθαρότητα των νοημάτων της παλαιότερης ποίησης, την έλλογη και λυρική διατύπωσή τους, τα αυστηρά μετρικά σχήματα και τις αυστηρές στιχουργικές/στροφικές μορφές. Σχετικά με τη νεότερη ποίηση σχολιάζονται ο ελεύθερος στίχος ή η πεζολογική ποιητική μορφή, η συνειρμική εκδίπλωση νοημάτων και συναισθημάτων, η σκοτεινή και δραματική διατύπωση, η ελλειπτικότητα, η πύκνωση (οικονομία) του λόγου.

• Μελετώνται αφηγηματικά έργα με κοινωνικό, ψυχολογικό, πολιτικό, φιλοσοφικό ή και συμβολικό/αλληγορικό χαρακτήρα, αλλά και έργα όπου υπάρχει μείξη των στοιχείων, όπως π.χ. μυθιστορήματα με έντονο λυρικό τόνο, σύνθετη αφηγηματική ανάπτυξη κ.λ.π., και γίνονται συγκρίσεις με παλαιότερα αφηγηματικά είδη, π.χ. με το ηθογραφικό μυθιστόρημα.

Για την ιδιαίτερη έμφαση στο είδος προτείνεται η Ειδολογική Οργάνωση κάποιων κειμένων.

Πρόκειται για καθαρά συγκριτική εργασία, κατά την οποία οι μαθητές:

• αναζητούν και άλλα κείμενα του ίδιου είδους στο Ανθολόγιό τους ή σε άλλα βιβλία,

• επισημαίνουν επιδράσεις, ομοιότητες και διαφορές κατά την εξέλιξη των ειδών,

• αναζητούν τις αιτίες της τύχης ενός είδους σε μια εποχή ή μια χώρα.

• Μπορούν, ακόμη, να επιχειρήσουν να μετατρέψουν ένα είδος σε κάποιο άλλο, π.χ. ένα διήγημα σε μονόπρακτο.

6.3. Τα στοιχεία τεχνικής του κειμένου

Το λογοτεχνικό έργο το κατασκευάζει ο δημιουργός με τα υλικά της γλώσσας· πρόκειται, δηλαδή, για ένα περισσότερο ή λιγότερο πολύπλοκο γλωσσικό μηχανισμό, στην οποίο ένα σημαίνον ανακαλεί ένα ή οπερισσότερα σημαινόμενα μέσα από δομές και τρόπους διαφορετικούς από κείνους της καθημερινής ομιλίας, και στον οποίο δίνει λογοτεχνική αξία η ποιότητα του λόγου και ο ειδικός τρόπος της γλωσσοτεχνικής σύνθεσης.

Στη λογοτεχνία, το «πώς» λέγεται κάτι είναι πιο σημαντικό από το «κάτι», το οποίο μπορεί να ειπωθεί και με πολλούς άλλους (μη λογοτεχνικούς) τρόπους. Η συγκεκριμένη γλωσσική σκευή είναι αυτή που μετατρέπει ένα περιεχόμενο σε μοναδικό λογοτεχνικό κείμενο. Ως εκτούτου είναι προφανές ότι η γλώσσα του κειμένου ανάλογα με το λογοτεχνικό είδος, οι εκφραστικοί τρόποι με τους οποίους αυτή προβάλλει την προθετικότητα του κειμένου, αποτελούν αντικείμενο της διδασκαλίας και της σχετικής στοχοθεσίας, διότι έτσι το κείμενο γίνεται περισσότερο «κατανοητό» και η ερμηνευτική προσέγγιση περισσότερο τεκμηριωμένη.

Αυτή ακριβώς η διαπλοκή μορφής και περιεχομένου αναλύεται κατά τη διδασκαλία με την παρατήρηση της γλώσσας του κειμένου, που συνιστά το «σώμα» του και που είναι, ως σώμα, άμεσα αισθητό και παρατηρήσιμο. Αλλά η γνώση του γλωσσικού συστήματος καλείται να υπηρετήσει την προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου· διότι την κεντρική και δεσπόζουσα θέση κατέχει το κ ε ί μ ε ν ο ως σημαίνον σύνολο και αυτό συνιστά το μορφωτικό αγαθό, ενώ όλα τα στοιχεία και οι ποικίλες πληροφορίες που παρέχονται διά του κειμένου κατά τη διδασκαλία είναι στόχοι βοηθητικοί, συμπληρωματικοί, που υπηρετούν

την αναγνωστική διαδικασία. Η γλωσσολογία, η ιστορία και η θεωρία της λογοτεχνίας είναι εργαλεία που βοηθούν στην καλύτερη ανάγνωση του λογοτεχνικού έργου, όπως αυτή ορίστηκε πιο πάνω.

Κύριο μέλημα του διδάσκοντος είναι να κατανοήσουν οι μαθητές και να αξιολογήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ύφους του κειμένου, δηλαδή της ιδιαίτερης τάξης και ρυθμικής κίνησης με την οποία κάθε δημιουργός εκφράζει τη σκέψη ή το συναίσθημα και διαμορφώνει την προσωπική του ομιλία.

Το ύφος, αποτέλεσμα του συνδυασμού λέξεων και νοήματος, είναι ο τόνος και η φωνή του συγγραφέα, και για τον προσδιορισμό του σχολιάζονται και εκτιμώνται:

• η επιλογή των λέξεων, οι τρόποι της ποιητικής ομιλίας, οι «αποκλίσεις», γενικά κάθε πλευρά της γλώσσας και του τρόπου με τον οποίο αυτή χρησιμοποιείται.

• Στο πλαίσιο αυτό γίνεται λόγος για τις ιδιότητες του ύφους τόσο ως προς τον τρόπο της διατύπωσης, π.χ. τη σαφήνεια, την καθαρότητα και την κυριολεξία ή, αντίθετα, τη συνθετότητα ή τη σκοτεινότητα, τη φυσικότητα ή την επιτήδευση, την ποικιλία ή τη μονοτονία, τη ρυθμικότητα και την αρμονία ή το αντίθετο, όσο και ως προς το στόχο του συγγραφέα, π.χ. τη διδακτική, φιλοσοφική, σαρκαστική, ομολογητική, ικετευτική, προτρεπτική διάθεσή του κ.λ.π. Ο χαρακτηρισμός του απαιτεί κατάλληλες επεξηγήσεις και παραδείγματα.

• Το ύφος αποκτά δύναμη με την κατάλληλη επιλογή και σύνταξη των λέξεων. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργούν τα διάφορα είδη σχημάτων:

(α) τα λεκτικά:

- κυριολεκτικά: αναστροφή, έλλειψη, πλεονασμός, ανακόλουθο, σύμφυρση, επανάληψη, επαναφορά, κύκλος, χιαστό, πρόληψη, πολυσύνδετο, ασύνδετο, παραλληλισμός κ.λ.π.·

- τα μη κυριολεκτικά ή ρητορικοί τρόποι: μεταφορά, μετωνυμία, συνεκδοχή, αλληγορία, οξύμωρο κ.λ.π.) και

(β) τα νοηματικά:

π.χ. υπερβολή, λιτότητα, περίφραση, ειρωνεία, παρομοίωση, αντίθεση, κλιμακωτό, αναφώνηση, ευφημισμός, υποφορά, προσωποποιία.

Σε κάθε κείμενο σχολιάζονται τα κυριότερα σχήματα με στόχο να καταδειχθεί η συμβολή τους στη λογοτεχνικότητα του κειμένου. Η αντικατάσταση π.χ. ενός σχήματος με το κυριολεκτικό του νόημα ή η τοποθέτηση των λέξεων σύμφωνα με τη ροή της καθημερινής ομιλίας ή ο εντοπισμός της ελλειπτικότητας και της οικονομίας του λόγου ή της πύκνωσης της φράσης σ' ένα μοντέρνο ποίημα επιτρέπει την αξιολόγηση της ποιητικότητας της διατύπωσης.

Ειδικότερα από την άποψη της τεχνικής

(1) σ' ένα ποιητικό κείμενο:

• σχολιάζεται η κατασκευή των στίχων και των στροφών: ο ρυθμός, το μέτρο, η ομοιοκαταληξία ή ο ελεύθερος στίχος στη νεότερη ποίηση και (κυρίως στο Λύκειο) αναζητούνται οι λόγοι που υπαγορεύουν στο δημιουργό τη συγκεκριμένη μορφική επιλογή.

• προσδιορίζονται οι ενότητες του ποιήματος με βάση συγκεκριμένα κριτήρια, π.χ. αλλαγή χρόνου, τόπου, προσώπων, ιδεών κ.ά., δραστηριότητα που συνοδεύεται από το σχολιασμό της σημασίας που μπορεί να έχουν για την ανάπτυξη του νοήματος το σχέδιο (π.χ. η ισορροπία ή το αντίθετο των μερών), η θέση κάποιων στίχων, η διάταξη των λέξεων ή ακόμη το είδος των προτάσεων.

(β) Σχετικά με το αφηγηματικό κείμενο η αφηγηματολογία έχει διευρύνει πολύ τις παραμέτρους μελέτης. Σ' ένα αφηγηματικό κείμενο μελετώνται:

• ο αφηγητής:

- η θέση που κρατά στην αφήγηση (: μέτοχος ή αμέτοχος στα δρώμενα)

- ο λόγος (αφήγηση: περιγραφή, διήγηση, σχόλιο· μίμηση: διάλογοι, μονόλογοι, σκέψεις προσώπων· μείξη),

- η αλλαγή της οπτικής γωνίας ανάλογα με τη θέση του αφηγητή·

• τα πρόσωπα:

- ο λόγος τους,

- οι ρόλοι τους (πρωταγωνιστές, δευτεραγωνιστές, σιωπηρά πρόσωπα κ.λ.π.),

- οι συγκρούσεις τους και οι τρόποι που εκφράζονται,

- οι χαρακτήρες και η εξέλιξή τους, καθώς και

- άλλα επιμέρους αφηγηματικά μέσα, όπως εναλλαγή αφηγητών, συνεντεύξεις, επιστολές, ημερολόγια κ.ά.·

• η δράση και η πλοκή (εσωτερική οργάνωση του κειμένου):

- τα γεγονότα και οι αιτιακές σχέσεις τους,

- τα στοιχεία περιπέτειας που συμβάλλουν στην εξέλιξη της ιστορίας,

- οι συνέπειες σκέψεων, πράξεων κ.λ.π.,

- η αρχική κατάσταση στέρησης ή ευδαιμονίας,

- η κλιμάκωση, η κορύφωση, η λύση του έργου και η τελική κατάσταση·

• ο τόπος (σκηνογραφία)·

• ο χρόνος των γεγονότων (αφηγημένος-μυθικός-ιστορικός)·

• ο χρόνος της αφήγησης (αφηγηματικός-μυθοπλαστικός)·

• ο ρυθμός της αφήγησης (γρήγορος, ή αργός) που καθορίζεται από:

- τη χρονική σειρά (ομαλή-γραμμική, in medias res, αντίστροφη, με εγκιβωτισμούς, παρεκβάσεις, αναχρονίες: αναδρομές και προλήψεις),

- τη χρονική διάρκεια (έλλειψη, σύνοψη, επιβράδυνση, παύση),

- τη χρονική συχνότητα (επαναλήψεις, παραλληλίες κ.ά.).

(γ) Η διδασκαλία του λογοτεχνικού δοκιμίου εστιάζεται:

• στην ιδιαίτερη σημασία των λογοτεχνικών τρόπων σε σχέση με την

• πληροφορητικότητα και

• αποδεικτικότητα του κειμένου.

(δ) Η διδασκαλία θεατρικού έργου εστιάζεται:

• στη διάκριση πράξεων και σκηνών με βάση συγκεκριμένα κριτήρια (π.χ. είσοδο/έξοδο προσώπου, χρονική/τοπική μετακίνηση),

• στην αξιολόγηση των διαλόγων, των μονολόγων (ζωντάνια, φυσικότητα, πειστικότητα κ.ά.), των σιωπών,

• στην αξιοποίηση των σκηνικών οδηγιών, των λόγων και πράξεων των προσώπων για την σύνθεση του σκηνικού, της σκηνικής κίνησης (μορφασμών, χειρονομιών, κινήσεων).

6.4. Τα πεδία αναφοράς του κειμένου: ο συγγραφέας, το λογοτεχνικό περιβάλλον, η εποχή του.

Για την ερμηνεία του κειμένου δεν ενδιαφέρει η βιογραφία ή η εργογραφία του συγγραφέα παρά μόνο τα στοι-

χεία εκείνα που φωτίζουν το κείμενο («ποιητική βιογραφία») και συμβάλλουν στην ερμηνεία του. Το ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό και καλλιτεχνικό περιβάλλον του κειμένου ενδιαφέρει στο βαθμό που βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει και να αιτιολογήσει τις ιδέες και τη μορφή του έργου.

Προς το σκοπό αυτό οι μαθητές αναζητούν

• πληροφορίες για τη σχολή ή το ρεύμα στο οποίο ανήκει ο συγγραφέας, τις πολιτικές, φιλοσοφικές ή άλλες ιδέες της εποχής του που επηρέασαν το έργο του,

• την ερμηνεία κάποιων απόψεων ή συναισθημάτων του στις ιδιαίτερες συνθήκες της ζωής του, στην ψυχοσύνθεσή του, στο οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον του·

• αιτιολογούν κάποιες αισθητικές επιλογές του γνωρίζοντας και το λογοτεχνικό περιβάλλον όπου εντάσσεται το έργο·

• αναζητούν σχέσεις τού έργου του με άλλα έργα, ελληνικά ή ξένα, παλαιότερα ή σύγχρονα (επιδράσεις, επιρροές, δάνεια κλπ).

Τα οπτικοακουστικά υλικά και μέσα (φωτογραφίες, μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, απαγγελίες, μελοποιήσεις, βιντεοκασέτες, CD-ROM κ.ά.) είναι διδακτικά πολύ χρήσιμα για την πρόκληση του ενδιαφέροντος και της θετικής αντίδρασης προς το έργο.

Η αναφορά σε κάποιες πολύ αξιόλογες κριτικές για το έργο ή το λογοτεχνικό ρεύμα, εφόσον συμβάλλουν στην ερμηνεία, καλό είναι να χρησιμοποιούνται από τους μαθητές τόσο για τις πληροφορίες και απόψεις όσο και για το ύφος του κριτικού λόγου, που μπορεί να σταθεί υπόδειγμα για τη σύνθεση του δικού τους κειμένου.

Σημαντική, πάντως, θεωρείται η σύνδεση του κειμένου με το όλο έργο, κυρίως αν πρόκειται για απόσπασμα μυθιστορήματος ή ποιητική σύνθεση. Η επίσκεψη στη βιβλιοθήκη, ο δανεισμός και η προσκόμιση στην τάξη της πρωτότυπης έκδοσης, ώστε οι μαθητές να δουν και να ξεφυλλίσουν το βιβλίο, είναι βασικές δραστηριότητες.

Ιδιαίτερα αποτελεσματική διδακτικά αποδεικνύεται εδώ η οργάνωση διδακτικής ενότητας σύμφωνα με τις τυπολογίες:

(α) Προσωπογραφία Συγγραφέα,

(β) Ιστορική Οργάνωση, και

(γ) Παρουσίαση Σχολής/Γενιάς/Ρεύματος/Κινήματος.

6.5. Συμπερασματικά

Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι ο διδάσκων, οποιοδήποτε κι αν είναι το επιλεγμένο για διδασκαλία κείμενο ή το είδος της διδακτικής ενότητας, μπορεί και πρέπει να παίρνει την ευθύνη να καταστρώνει το δικό του μικροπρόγραμμα, που θα διευκολύνει την επικοινωνία και θα προκαλεί τη συμμετοχή των μαθητών. Συγκεκριμένα:

• καθορίζει προτεραιότητα στους γενικούς στόχους (στοχοθεσία)·

• επιλέγει και οργανώνει τα κατάλληλα κείμενα, καθορίζει τις απαιτήσεις του γνωστικού αντικειμένου και τους ειδικούς διδακτικούς στόχους (τους οποίους καλό είναι, σε κάποιο βαθμό, να γνωστοποιεί στους μαθητές), καθώς και τις δεξιότητες που οδηγούν σ' αυτούς (ανάλυση του όλου στα μέρη)·

• καθορίζει το σημείο εκκίνησης των μαθητών και παρέχει οδηγίες και άλλα βοηθητικά για τη διδασκαλία και τη μάθηση υλικά (μέριμνα για τη γνωστική ικανότητα μαθητών)·

• επιλέγει κατάλληλη, ανάλογα με τη διδακτική ενότητα ή το κείμενο, μέθοδο (ή μεθόδους) και πορεία διδασκαλίας· προσφέρει στους μαθητές ποικιλία δραστηριοτήτων που καλύπτουν όσο το δυνατόν περισσότερους στόχους· προνοεί για την ολοκλήρωση του μαθήματος και της ενότητας μαθημάτων σε καθορισμένο χρόνο (μεθοδολογία - στρατηγική της διδασκαλίας)·

• στηρίζει τη διδασκαλία στο συμμετοχικό διάλογο, και κατά περίπτωση στην εργασία σε ομάδες, στην παρουσίαση από τον ίδιο ή τους μαθητές κ.ά.· διατυπώνει προσεκτικά τις ερωτήσεις, ώστε να καλύπτουν τους στόχους και να προβάλλουν τις κύριες πτυχές του κειμένου (παιδαγωγική διάσταση)·

• καθορίζει τους τρόπους αξιολόγησης των στόχων (σύνδεση διδασκαλίας και αξιολόγησης)

• καθορίζει τους τρόπους ανατροφοδότησης της διδακτικής-μαθησιακής διαδικασίας (ανατροφοδότηση)·

• προσδιορίζει τους τρόπους αναπροσαρμογής των στόχων (λειτουργική σύνδεση των μερών)·

• καθορίζει τρόπους σύνδεσης της επιμέρους διδασκαλίας-μάθησης με το γενικό σκοπό (αναγωγή στο όλον).

7. Αξιολόγηση

Η εδραία πεποίθηση ότι γνώσεις και ποικίλες δεξιότητες προσδιορίζουν αποφασιστικά τη σχέση του μαθητή-αναγνώστη με το λογοτεχνικό κείμενο δίνει το περιθώριο της αξιολόγησης του μαθήματος, ως προς αυτά τουλάχιστον τα σημεία, με τη διατύπωση σαφών κριτηρίων. Δεν είναι το ίδιο, ίσως, όταν θέλουμε να εκτιμήσουμε την ποιότητα των στάσεων που διαμορφώνει και των εμπειριών που βιώνει ο μαθητής στο χώρο της Λογοτεχνίας. Είναι δύσκολο να σταθμισθούν οι προσωπικές επιλογές και η ανάπτυξη πραγματικού ενδιαφέροντος. Πόσο μάλλον που συχνά η επίγνωση της αξιολογικής πρόθεσης υπονομεύει την ειλικρίνεια της συμπεριφοράς. Γι' αυτό και η αξιολόγηση αυτών των στόχων στρέφεται γύρω από την ικανότητα τεκμηρίωσης της προσωπικής θέσης και στάσης και όχι γύρω από το περιεχόμενο της άποψης.

Θα πρέπει να γίνει πάντως σαφές ότι η αξιολόγηση του συγκεκριμένου μαθήματος είναι ιδιαίτερα σύνθετη διαδικασία, η οποία πρέπει να ρίχνει το βάρος σε εκείνα ακριβώς τα σημεία που πιο δύσκολα ελέγχονται. Ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων δεν έχουν την ίδια βαρύτητα με ερωτήσεις κατανόησης (περιεχομένου ή τεχνικής) ή πολύ περισσότερο με ερωτήσεις εφαρμογής γνώσεων, ανάλυσης ή σύνθεσης στοιχείων. Μεγαλύτερη βαρύτητα θα πρέπει να δίνεται σε δραστηριότητες με τις οποίες επιχειρείται να διερευνηθεί κατά πόσο επιτεύχθηκαν ανώτεροι στόχοι, όπως είναι ο βαθμός πρόσληψης των ερεθισμάτων του κειμένου και ανταπόκρισης σ' αυτά, η ικανότητα εκτίμησης, οργάνωσης και χαρακτηρισμού των απόψεων και των στάσεων.

Η συνείδηση του τι επιζητούμε με κάθε ερώτηση και η κλιμάκωση στην αξιολόγηση είναι στοιχεία απαραίτητα προκειμένου να αναδεικνύεται και μέσα από αυτή τη διαδικασία όλη η φιλοσοφία και στοχοθεσία του μαθήματος. Η αξιολόγηση των ψυχοκινητικών στόχων συνδέεται με τη γενικότερη στάση και συνεργασία του μαθητή στην οργάνωση, πραγματοποίηση και διεύρυνση του μαθήματος, στοιχεία τα οποία πρέπει να συνυπολογίζονται για την αξιολόγηση του μαθητή στο πλαίσιο του σχολείου.

Η ειδική φύση του μαθήματος, η πολυσημία του λογοτεχνικού λόγου και η ερμηνευτική πολλαπλότητά του, σε

συνδυασμό με τη ζητούμενη αναγνωστική ελευθερία και παραγωγή προσωπικού λόγου ενμέρει μόνο επιτρέπουν την αξιολόγηση του μαθήματος με ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου. Τα ζητούμενα από το κείμενο είναι καλύτερο να διατυπώνονται ως ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης (ανοιχτές) ή σύντομης απάντησης ή με συνδυασμό αυτών των δυο τύπων. Όποτε δίνονται ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου, για να αποφεύγεται η τυχαία ή μηχανική απάντηση, καλό είναι αυτές να συνδυάζονται με ερωτήματα ελεύθερης ανάπτυξης (κυρίως της μορφής: «Να δικαιολογηθεί η απάντηση»).

Με την ολοκλήρωση κάποιας ενότητας ενδείκνυται να δίνονται συνθετικές-δημιουργικές εργασίες, όπως συγκρίσεις έργων βασισμένες σε ποικίλους άξονες (θέμα, είδος, ρεύμα κ.ά.), αξιοποίηση κριτικών άρθρων/μελετών για διερεύνηση πιθανώς διαφορετικών οπτικών και άρα αναγνώσεων, μελέτη μιας ολόκληρης ποιητικής συλλογής ή μυθιστορήματος, μετατροπή ενός είδους σε άλλο, π.χ. μετασχηματισμός διηγήματος σε θεατρικό ή σενάριο, ή απόδοση του θέματός του σε στίχους κ.λ.π. Οι εργασίες αυτές απαιτούν χρόνο, κατάλληλη εξάσκηση και προετοιμασία, καλή υποδομή του σχολείου σε βιβλιοθήκη και άλλα μέσα, και δεν μπορεί να απευθύνονται αδιάκριτα σε όλους τους μαθητές. Θα πρέπει να υπολογίζονται οι ιδιαίτερες ικανότητες του καθενός, τα ενδιαφέροντά τους, οικογενειακές ή άλλες παράμετροι, στοιχεία που καθορίζουν τελικά το είδος και την ποιότητα της εργασίας.

Στη συνέχεια δίνονται γενικές υποδείξεις για το συνδυασμό των ειδικών στόχων κάθε μαθήματος με τους διάφορους τύπους των ερωτήσεων αξιολόγησης και υποδεικνύεται η βαρύτητα που πρέπει να δίνεται ανάλογα με το στόχο ή τον τύπο της άσκησης.

(1) Οι γνώσεις ελέγχονται με ερωτήσεις όλων των τύπων, με τις οποίες ζητείται η εξακρίβωση του βαθμού στον οποίο κάθε φορά ο μαθητής κατέκτησε τις γνώσεις που διδάχτηκε. Πρόκειται για συγκράτηση πληροφοριών και η γνώση τους ελέγχεται είτε με ερωτήσεις της μορφής «σωστού-λάθους», σύζευξης, πολλαπλής επιλογής, ή, με ερωτήσεις γνωστικού τύπου, οι οποίες εισάγονται συνήθως με φράσεις όπως: Τι γνωρίζεις...; Ανάφερε...· Διατύπωσε...· Θυμήσου...· Να περιγράψεις...· Τι σημαίνει...; (π.χ. - «Ανάφερε τα χαρακτηριστικά της αλληγορίας, του διηγήματος, του δημοτικού τραγουδιού, των νεοσυμβολιστών» κλπ.). Οι ερωτήσεις αυτές είναι, κατά βάθος, αντικειμενικού τύπου, από τη στιγμή που ζητούν κάτι πολύ συγκεκριμένο. Γι' αυτό και βρίσκονται κανονικά πολύ χαμηλά στην αξιολογική κλίμακα, αν και, μερικές φορές, κυρίως οι ερωτήσεις σύζευξης, ενδέχεται να είναι αρκετά δύσκολες και χρονοβόρες, προπάντων όταν περιέχουν θέματα θεωρίας.

(2) Καλύτερη διακρίβωση των γνώσεων και, συγχρόνως, επίτευξη ανώτερου στόχου συνθέτουν οι ερωτήσεις που ζητούν την κατανόηση, την εφαρμογή των γνώσεων, την επαγωγική συγκέντρωση στοιχείων ή την αξιολόγησή τους και τη σύνθεση σύντομου σχολίου. Ελέγχεται ο βαθμός στον οποίο ο μαθητής: (α) κατέχει και είναι ικανός να αναπαραγάγει δημιουργικά κάποια στοιχεία θεωρίας ή ιστορίας της Λογοτεχνίας διακρίνοντας τη λειτουργία τους μέσα στο κείμενο, (β) κατανοεί το συγκεκριμένο κείμενο και είναι ικανός να συγκεντρώνει και να χειρίζεται στοιχεία για την απόδειξη κάποιων θέσεων και τη σύνθεση τεκμηριωμένου σχολίου.

Και εδώ οι ερωτήσεις μπορούν να είναι όλων των τύπων. Οι ελεύθερης ή σύντομης ανάπτυξης εισάγονται συνήθως με φράσεις όπως: Δώσε μερικά παραδείγματα...· Εξήγησε...· Σύγκρινε...· Τι εννοεί...; Ποια στοιχεία από το κείμενο αποδεικνύουν ότι...· Τι μπορεί να σημαίνει...; Πώς εξηγείται...; Πώς εκδηλώνεται...; Να αναφέρεις σημεία όπου...· Πού φαίνεται...; Γράψε σύντομο σχόλιο...·Πώς αξιοποιεί ο συγγραφέας π.χ. το διάλογο, την εικονοποιία, τη μεταφορά...; Μια διαβάθμιση κατά την αξιολόγηση των στοιχείων αυτών είναι αναγκαία για την επίτευξη όσο το δυνατόν αντικειμενικής βαθμολογίας.

(3) Για τη διερεύνηση της επίτευξης των συναισθηματικών στόχων χρησιμοποιούνται ερωτήσεις σύντομης ή ελεύθερης ανάπτυξης, καθώς και συνθετικές εργασίες. Ελέγχονται: η γενικότερη πρόσληψη του λογοτεχνικού έργου και η ανταπόκριση του μαθητή σ' αυτό, ο τρόπος με τον οποίο οργανώνει τις στάσεις και τις αξίες του. Πιο συγκεκριμένα: η προσοχή με την οποία διαβάζει και κατανοεί το κείμενο, η ικανότητα κριτικού σχολιασμού των κυριότερων στοιχείων, το βάθος των σκέψεων και των παρατηρήσεών του, ο βαθμός συνειδητοποίησης των νοημάτων και φαινομένων του κειμένου, η θέληση και η ικανότητα για εσωτερικοποίηση των ιδεών με την έννοια της κριτικής αποδοχής αλλά και της αναμενόμενης απόρριψης ή αναθεώρησης, η ικανότητα, τέλος, με την οποία ο μαθητής οργανώνει τις αξίες του και συνθέτει την προσωπική του βιοθεωρία.

Οι ερωτήσεις που ικανοποιούν αυτούς τους στόχους κυρίως διατυπώνονται με τους παρακάτω τρόπους: Συμφωνείς με την άποψη...; Πώς ερμηνεύεις...; Πιστεύεις ότι...; Τι μπορεί κατά τη γνώμη σου να σημαίνει...; Πώς εξηγείς...; Πώς φαντάζεσαι...; Πώς θα χαρακτήριζες...; Ο ήρωας προκαλεί τη συμπάθειά σας; Αιτιολογήστε τη γνώμη σας.

Τονίζεται και πάλι ότι τα κυριότερα στοιχεία τα οποία αξιολογούνται σε σχέση με τη διατύπωση προσωπικής άποψης είναι η ικανότητα με την οποία ο μαθητής αναπτύσσει τη θέση ή τα επιχειρήματά του, το πλάτος και το βάθος της επιχειρηματολογίας του, η συνοχή και η αφαιρετικότητα της σκέψης.

7. Επιλογικά

Με την εφαρμογή του νέου Προγράμματος Σπουδών θα επιζητηθεί να ελεγχθεί η λειτουργικότητά του σε σχέση με τη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία. Είναι ανάγκη, δηλαδή, να εκτιμηθεί αν πετυχαίνονται οι διαγραφόμενοι σκοποί και στόχοι, και εάν οι μεθοδολογικές υποδείξεις, μέσα στη γενική του διατύπωση, δίνουν περιθώρια δημιουργικής ελευθερίας στο διδάσκοντα με ευνοϊκά αποτελέσματα για τη μάθηση ή πρέπει να πάρουν πιο συγκεκριμένη διατύπωση προκειμένου να οριστεί με μεγαλύτερη σαφήνεια το πλαίσιο του μαθήματος. Μέσα από διαδικασίες συνεχούς ανατροφοδότησης θα διαφανούν η αποτελεσματικότητα και η εγκυρότητα του Προγράμματος, θα καταγραφούν οι αδυναμίες του και θα διαγραφούν τα περιθώρια συμπλήρωσης και βελτίωσής του.

Η απόφαση αυτή ισχύει για το σχολικό έτος 1999 - 2000

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 5 Μαρτίου 1999

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΑΡΣΕΝΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 34 * ΑΘΗΝΑ 104 32 * TELEX 223211 ΥΡΕΤ GR * FAX 52 34 312
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: http: www.et.gr
INTERNET: hol.gr
e-mail: nvas @ hol.gr

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΩΝ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
Σολωμού 51

Πληροφορίες δημοσιευμάτων Α.Ε. - Ε.Π.Ε.	5225 761
	5230 841
Πληροφορίες δημοσιευμάτων λοιπών Φ.Ε.Κ.	5225 713
	5249 547
Πώληση Φ.Ε.Κ.	5239 762
Φωτοαντίγραφα παλαιών Φ.Ε.Κ.	5248 141
Βιβλιοθήκη παλαιών Φ.Ε.Κ.	5248 188
Οδηγίες για δημοσιεύματα Α.Ε. - Ε.Π.Ε.	5248 785
Εγγραφή Συνδρομητών Φ.Ε.Κ. και αποστολή Φ.Ε.Κ.	5248 320

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ
ΠΩΛΗΣΗΣ Φ.Ε.Κ.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	
Βασ. Όλγας 227 - Τ.Κ. 54100	(031) 423 956
ΠΕΙΡΑΙΑΣ	
Νικήτα 6-8 Τ.Κ. 185 31	4135 228
ΠΑΤΡΑ	
Κορίνθου 327 - Τ.Κ. 262 23	(061) 6381 100
ΙΩΑΝΝΙΝΑ	
Διοικητήριο Τ.Κ. 450 44	(0651) 87215
ΚΟΜΟΤΗΝΗ	
Δημοκρατίας 1 Τ.Κ. 691 00	(0531) 22 858
ΛΑΡΙΣΑ	
Διοικητήριο Τ.Κ. 411 10	(041) 597449
ΚΕΡΚΥΡΑ	
Σαμαρά 13 Τ.Κ. 491 00	(0661) 89 127 / 89 120
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	
Πλ. Ελευθερίας 1, Τ.Κ. 711 10	(081) 396 223
ΛΕΣΒΟΣ	
Πλ. Κωνσταντινουπόλεως Τ.Κ. 811 00 Μυτιλήνη	(0251) 46 888 / 47 533

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
- Μέχρι 8 σελίδες 200 δρχ.
- Από 8 σελίδες και άνω προσαύξηση 100 δρχ. ανά 8σέλιδο ή μέρος αυτού

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ Φ.Ε.Κ.

Τεύχος	Κ.Α.Ε. Προϋπολογισμού 2531	Κ.Α.Ε. εσόδου υπέρ ΤΑΠΕΤ 3512
Α΄ (Νόμοι, Π.Δ., Συμβάσεις κ.λπ.)	60.000 δρχ.	3.000 δρχ.
Β΄ (Υπουργικές αποφάσεις κ.λπ.)	70.000 » .	3.500 » .
Γ΄ (Διορισμοί, απολύσεις κ.λπ. Δημ. Υπαλλήλων)	15.000 » .	750 » .
Δ΄ (Απαλλοτριώσεις, πολεοδομία κ.λπ.)	70.000 » .	3.500 » .
Αναπτυξιακών Πράξεων (Τ.Α.Π.Σ.)	30.000 » .	1.500 » .
Ν.Π.Δ.Δ. (Διορισμοί κ.λπ. προσωπικού Ν.Π.Δ.Δ.)	15.000 » .	750 » .
Παράρτημα (Προκηρύξεις θέσεων ΔΕΠ κ.τλ.)	5.000 » .	250 » .
Δελτίο Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (Δ.Ε.Β.Ι.)	10.000 » .	500 » .
Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου (Α.Ε.Δ.)	3.000 » .	150 » .
Προκηρύξεων Α.Σ.Ε.Π.	10.000 » .	500 » .
Ανωνύμων Εταιρειών & Ε.Π.Ε.	250.000 » .	12.500 » .
ΓΙΑ ΟΛΑ ΤΑ ΤΕΥΧΗ ΕΚΤΟΣ Α.Ε. & Ε.Π.Ε.	250.000 » .	12.500 » .

* Οι συνδρομές του εσωτερικού προπληρώνονται στα Δημόσια Ταμεία που δίνουν αποδεικτικό είσπραξης (διπλότυπο) το οποίο με τη φροντίδα του ενδιαφερομένου πρέπει να στέλνεται στην Υπηρεσία του Εθνικού Τυπογραφείου.
* Οι συνδρομές του εξωτερικού επιβαρύνονται, πέραν των ανωτέρω αναφερομένων ποσών, με τα ταχυδρομικά τέλη και μπορεί να στέλνονται με επιταγή και σε ανάλογο συνάλλαγμα στο Διευθυντή Διαχείρισης του Εθνικού Τυπογραφείου.
* Η πληρωμή του υπέρ ΤΑΠΕΤ ποσοστού που αντιστοιχεί σε συνδρομές, εισπράττεται από τα Δημόσια Ταμεία.
* Οι συνδρομητές του εξωτερικού μπορούν να στέλνουν το ποσό του ΤΑΠΕΤ μαζί με το ποσό της συνδρομής.
* Οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, οι Δήμοι, οι Κοινότητες ως και οι επιχειρήσεις αυτών πληρώνουν το μισό χρηματικό ποσό της συνδρομής και ολόκληρο το ποσό υπέρ του ΤΑΠΕΤ.
* Η συνδρομή ισχύει για ένα χρόνο, που αρχίζει την 1η Ιανουαρίου και λήγει την 31η Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου. Δεν εγγράφονται συνδρομητές για μικρότερο χρονικό διάστημα.
* Η εγγραφή ή ανανέωση της συνδρομής πραγματοποιείται το αργότερο μέχρι τον Μάρτιο κάθε έτους.
* Αντίγραφα διπλοτύπων, ταχυδρομικές επιταγές και χρηματικά γράμματια δεν γίνονται δεκτά.

Οι υπηρεσίες εξυπηρέτησης των πολιτών λειτουργούν καθημερινά από 08.00΄ έως 13.00΄

(ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ)